

Lehekuu
20. päiv
2008

Nummör
11 (155)

Leht mass erälde
ostõn 5 kruuni

UMMÄ LEHT

VÕROMAA RAHVA UMAN KEELN LEHT

**Võro ja Põlva maavanõmb
kutsva Umma Pitto**

Kae lk 2

**Määne om seo maa –
vana Võromaa**

Kae lk 3

**Ruitlasõ auto om
nigu prügükast**

Kae lk 4



Esitettü massina Varbusõl

ALLASÕ TIIA

Suurõtiimusõumin Varbusõl saa nikagu sūgūseni nätä põnovit esitettüisi massinõ nigu esisõitja saan, moodoriga soomõ kelk, üte tsõõoriga tsikli.

Vällapanõki «Lennukad mõtted» kõrraldaja Kaldre Helena kõnõl, et edimält naati esitettüisi massinõ egält puult kavvõmbast otsma: «Lõpus tullf vällä, et poolõ omma siistsamast peri – viis asja Kanepist ja kats Raistõst.»



ALLASÕ TIIA PILT

«Nõukogude inimese tsikkel» om peri Abja-Paluojaalt.

Opati vanna ehituskunsti

10. lehekuu pääväl sai Võrol läbi vanna maiu kõrdategemise oppuisi-tsõõr. Oppuisi mõtõ olf avita inemiisil uma elämise väärtüst alalõ hoita.

«Seo olf edimäne kõrd, ku miljõöväärtüsilgõ kotussidõ inemise saiva riikliku tsihtasutusõ Kredexi abiga oppust tuust, midä tuu miljõöväärtüs tähendäs ja kuis tuud uma elämise man alalõ hoita.» selet oppuisi vidäjä Visseli Triini.

Oppuisi tetti 10 Eesti liinan, Võrolõ tullf huviliidsi kokko 20 ümbre. Tüütarrin opati, kuis tetä kõrda aknit-ussi, põrmandit, treppe, kuis käü lubjaga krohvminõ. Kõnõldi energiä kokko-hoitmisõst, vanna chitüsmatõrjaalõ pruukmisõst, vanna majja vii, celektri ja kütte säädemisest ja pallfost muust.

HARJU ÜLLE

Nuur Helena imchf esi, et säändse aša nigu moodoriga soomõ kelk ja üte tsõõoriga tsikli üleppää olõman omma: «A tulõ vällä, et moodoriga kelk om Peipsi veeren harilik. Üte tsõõoriga tsikli mõtõ om vast Ameerigast peri.» Pallo ummamuudu massina jõvvaki es Varbusõlõ: näid um umanigõl egä päiv vaia. Säändsist omma pildi ja jutu saina pääl. Esimuudu massinõ om sakõst tett kuulsassaamisõ ja hindänäütämise himost. A näidega om tahet ka naisilõ silmä jää.

Pästetäs vannu huunit

HARJU ÜLLE
ylle@umaleht.ee

«Ma iks ei usu taad viil, seo om nii suur rõõm!» pühk Laheda valla Vardja külä Võidu talo pernaanõ Mustimõtsa Mare (54) hääst meelest pisarit, ku MTÜ Vanaajamaja juht Lõbu Ragner tullf minevä pühapävä teedüst tuuma, et Mare 146 aasta vannunõ palkait ilma rahalda kõrda tetäs.

Mare ait om üts kolmõst huunõst, miä saa kõrda MTÜ Vanaajamaja, Põlva maavalitsusõ ja riigimõtsa majandamisõ keskusõ abiga. Lisas Mare aidalõ saava kats nuurt peret – üts Rāpinä ja tõnõ Kanepi vallast – aidakatusõ jago lastõ. Suvõ lõpus piässi huunõ kõrda saama.

«Ettevõtminõ läts käümä huugsambalt, ku mõtõld olgi.» kõnõlõs Lõbu Ragner projektist, miä kutsõ seo aastaga algusõn Põlva maakunna vannu huunidõ umanikkõ hindäst teedä andma. Ettevõtmisõ mõtõ olf tuu, et ku huunõ viil kannatasõ kõrdategemist, sis andas ilma rahalda nõvvu, kuis ja mis järekkõrran piässi tegemä ja kuis tetä tuud vanaolidsõ moodu perrä. «Mõtlimi, et vast kõgõ inämb 60–70 inemist om huvitõt, a olf sada inemist kokko 300 huunõga.» seletäs Lõbu.

Keväjä kaiva MTÜ Vanaajamaja ja Seto käsitüü kogo inemise kõik huunõ üle. Vällä valiti kolm huvitavat, miä projekti raha iist kõrda tetäs: projekti tugi Põlva maavalitsus 30 000 krooniga ja RMK and 15 tihu palki.

Mustimõtsa Mare ait valiti



HARJU ÜLLE PILT

Mustimõtsa Mare rõõmistas üten tütre Eglega, et näide 146aastaganõ ait kõrda saa.

vällä esierälidse chitüskunsti tuuperäst om aidal ka vastapidämine olnu.» seletäs Mare. «Katust iks panti, a tuu om kah jo läbi ja aig om aidaga uma tüü tennü. Ei olõ hindäl säänest rahalist võimu, et taad kõrda tetä ja olõ-i ka tüümiihi võtta: üts om ütele poolõ loogah ja tõnõ tõsõlõ poolõ loogah!»

Kõigilõ tõisilõ vannu huunidõ umanigõlõ kirotdõdas parhilla soovituusi, midä ja kuis saanu kõrda tetä. «Api om muidoki kõigilõ huunilõ vaia ja esieränis hallõ om tuust, et suurõ hädälidse omma 100–150 aastadsõ rehetarõ. A näide man om nii pallo tüüd, et jätimi neo kõrvalõ.» ütles Lõbu Ragner.

Määndse omma vannu huunidõ hädä: hoonõ vundament om maa ala jäänü ja alomadsõ palgi mädänemä lānnü; katus om läbi lasknu ja tuu kotussõ päält omma kah palgi mädänemä lānnü. Huunidõ lõunaküle omma kah küländ läbi – puu suurõmb vainlanõ om päiv.

«Üts soovitus: ku maja om

«Mu vanaimä ja vanaesä omma ostnuva siiä seo kotussõ, seo ait olf mul hinge pääl, es olõ jaksu seod kõrda tetä.» kõnõlõs Mustimõtsa Mare. «Kunagi sai katus pantus, tõrvapapp, esä viil pandf. Seo ait olf kõik aig pruukmisõh, seost jääs illos mälehtüse-asi.»

Aida saina pääl näütäs aastary, et 1862 om seo hoonõ üles raot. Mare vanavanõmba, Härmsi Mihkli ja Marie, tulli taa kotussõ pääle 1926. aastagal. «Esä ütelf kah, et taa ait om tett esierälidse tapiga ja vast

iks 150 aastat vana, võissi toolõ laudvuudrõ panda, muidõ päiv lahk maja är.» seletäs Lõbu. Tõsõs tasus maad kuuri, et alomadsõ palgi mädänemisest är pästä.»

«Seost ettevõtmisõst tullf vällä, et Lõuna-Eestin om pallo inemiisi, kes omma tulnu maalõ elämä, kas sis omma ostnu vai tegevä vana-vanõmbidõ tallo kõrda.» ütles Lõbu Ragner. «Umanigu, päämidselt noorõ perre, omma peris hädän: kas huunit saa kõrda tetä ja ku saa, millest piässi pääle nakkama. Hirmus tahtminõ om haarda Makrofleksi-putõl ja nuppu vaota, a ku näüddä tõisi võimaluusi, omma nä nõun näid pruukma.»

Lõbu Ragner kõnõlõs, et säänest vannu huunidõ kõrdategemise-projekti pidänü vahtõl aastagal kimmähe edesi ajama. Vähämbält Lõuna-Eestin, kon vannu maiu om kõgõ inämb alalõ.

Verrev toss Tiibeti tugõmisõs

Munamäe torni otsast lasti puulpäävä Tiibeti tugõmisõs verevät tossu. Kõnõldi Tiibetist ja hõiguti pallõdõn kiilin: «Tiibet vabas!» Muiõ kiili siän olli hõikamisõ ka võro keelen.

Tossu vei tõrvikuga torni otsa võrokõnõ, mäkkeronija Sika Alar, kiä om esi kah Tiibetin käünü ja tiid, et tiibetläisi kultuuri püsümisega om kehvlugu.

UL

JAASONI MAIDU PILT
Sika Alar tõrvikuga.



Nuuri perimüsmuusikide keväjäne ettemäng

HARJU ÜLLE
ylle@umaleht.ee

15. lehekuu pääväl saiva Võro muusigakooli perimüsmuusiga opja kokko Võro instituudi saalin, ette mängeiti seos keväjäselges saanu rahvapilliluu.

«Seo olf joba kuvvõs sääne ettemängmine, perimüsmuusikat om Võro muusigakoolin opat jo kolm aastakka, ettemängu omma talvõl ja keväjä.» kõnõl Võro muusigakooli

juht Roose Celia.

Tä ütelf, et seokõrd ülläti opilasõ rahvapillioppajit hään mõttõn mitmit kõrdo – mitmõl latsõl tullf mängmine väega häste vällä.

Üten Kaika pillitsõõri latsiga om Võro muusigakoolin parhilla 35 rahvapilliopilast. Oppi saa väikeist kannõld, lõõtspilli, toropilli, vilepille.

Roose Celia kuts kooli mano kõiki väikeisi rahvapilliuhuviliidsi: 2. ja 3. piimäkuu pääväl (2.–3.06) omma muusigakoolin vahtõ katsmisõ.



RAHMANI JANI PILT

Tauli Anu mäng üten opilaisi, Heina Hentriku ja Utsali Helenaga.

Suurt pito uutõn

Perämädse päävä olõ tundnu hengen värinat. Arvada tuuperäst, et ooda suurt pito. Võrokõisi suurt laulu- ja rahvapito Uma Pido.

Pido mõtõ om väega illos. Kõrraldaja omma tuu mõttõ pandnu säändsõde sõnno sisse: olõmi võrokõsõ ja laulami uman keelen ummi laulõ. Ja nigu täämbä näta, tulõ pido suur. Joba lava pääle piäs jõudma pia kats ja puul tuhat inemist.

Uma Pido om kõigi võrokõisi pido. Taa om võro keele pido. Ja kiil om võrokõsõ jaos väega tähtsä. Ku mõni nummõr tagasi kutsõmi üles saatma kõgõ ilosampi võrokeelitsit sõnno, sis noid tult toimõndustõ ettearvamada suur hulk. Viil minevä nätal kõlõs ütõ vanaimä Rāpinālt ja paksõ kõgõ ilosambas sõnas «tinahavadsõ huunisa».

Uma Leht om Võromaa rahva uman keelen leht. Ja tuu Võromaa, midä mi lehte kokko sääden mõtlõmi, om õks vana Võromaa uma katsa kihlkunnaga. Vana Võromaa kihlkundõst kõnõlõs täämbädse lehe kolmas külõ. Järgmäidsin lehin proovimi ekä kihlkunda ligembālt kah tutvusta.

Umal Pido saami kokko. Võrokõsõ kõigist katsast kihlkunnast. Ja proovimi laulda nii, et taad laulu om kuulda Harglõst Mehikuurmani!

A mu hengen lätt värin egä pääväga suurõmbas. 31. lehekuul pääses tuu hengest vällä. Kubija pedājide all.

RAHMANI JAN

UMALEHT

Telmisenummõr 00917

Ilmus egä katõ nädāli takast tõsõpäävä

Toimõndusõ aadrõs: Tartu 48, 65609, Võro

E-post: umaleht@umaleht.ee; info@umaleht.ee

Päätõimõndaja kt: Jan Rahman 78 222 21, 56 606 494
info@umaleht.ee

Keeletoimõndaja: Laivi Org laiivi77@hotmail.ee

Latsinuka toimõndaja: Mariko Faster 56 213 177
mariko.faster@gmail.com

Välläandja: Võro Selts VKKF

Trükjā: AS Võru Täht

Leht Internetin: http://www.umaleht.ee

Lehe välläandmist tugõva:

Riiklinõ programm «Lõunaesti kiil ja kultuur»



Võro ja Põlva maavanõmb märgotasõ võro kultuuriruumist ja võrokõisi edimädsest ütõitõest Umast Pido

Uma Pido – võrokõisi ja mi sõpru pido

Võrokõisil om olõman piaaigu kõik, midä tahta mõistat. Meil om Eestimaa kõgõ süvämb järõ, kõgõ korõmb mägi, kõgõ pikemb jõgi, uma kiil, esiki uma lipu tegemine om poolõ pääl. Pääle tuud om tulõman ka uma

TULIKU ÜLO,
Võro maavanõmb

pido, kohe omma oodõdu kõik, kinkalõ võro kiil ja miil armsa omma, a mitte õnnõ.

Uma Pido tulõ selle, et võrokõisil om tahtminõ alalõ hoita ummi tiidmiisi, tarkuusi, edevanõmbidõ perändust. Tuu om suur asi, kuis tsillokõnõ rahvakild om sutnu katõkõmne aastaga vahtõstõ üles löüdä mitmõsaa aastaga vannudõ mälu ja häädä ähvårdänü kombõ, ni ello herätä kotusõ, mis tüke maakaartõ päält kaoma.

Võrokõsõ omma innekõikõ maarahvas. Olkõgi et suur osa eläs liinun, om meil õks alalõ püsünü kogokunna elämise muud ja mõtlõminõ.

Arvada tuuperäst om ka Uma Pido rahva pido, mis pututas mi kõigi hinge ja lätt kõigilõ kõrda. Kaegõ kasvai tuud, ku pallo kuurõ ja muusigäutõisi ast tuul pääväl üles, et laulda edimäst kõrda võrokõisi laulupidõ, kõva helü ja kimmä meelega. Osaliisi om nii aoluulidsõlt Võromaal ka ka kavvõmbast.

Mi laulu pido om umma muudu aitch-ütlemine noilõ, kinkal om olnu jõudu ja päälennakkamist vahtõstõ üles löüdä ja miilde tulõta aoluulidsõ Võromaa mälu.

Võro instituudi ja Kama

Kaido iistvõtõmisõl om üles lövvet vannu kombit, mis ummakõrda omma veenü kõrrast vahtõsidõ ja vahtõsidõ ettevõtõmiisini. Veidü om Eestin säändsõit kotussit, mis saava uhkõlda ummamuudu kultuuri ja hindäpidämiseega. Võromaa om ütõ noist.

Kõgõ taa man om tähtsä, et uma tegemiisi mano oodõtas kõiki, kellele miildüs ummamuudu olõminõ, kaemalda tuu pääle, kost huvilinõ peri om, vai kas timä seen juusk vai ei joosõ võro veri. Tähtsä om, et olõsi hää ütõnkuun asju tetä ja mõistõtas esihindä kõrval ka tuud tähtsäs pitä, miä meil ümbre om.

Võrokõisi olõ-i väega pallo – õnnõ 70 000 –, a kõgõ tähtsämbäs saa pitä tuud, et mi miil om vallalõ kõgõlõ ja kõigilõ, kes huulva edevanõmbist, püüdvä alalõ hoita mi elokõrraldust, keskkunda ja andva tuud himmo ka tõisilõ edesi.

Jo sündümisest saadik om ka Uma Pido ümbre taa lämmitõõr, kon sõpru ja tugõjit om üle kõgõ Eestimaa, kes tahtva ja mõistva tetä pito, mis lätt hinge ja süämehõ.

Om hää miil, et Uma Pido om viil ütõ näüdüs, kon vahtõ mõttõ omma löüdnü uma kotusõ vannu kombidõ kõrval.

Viimätsil aastil om olnu kõrrast rohkõmb noid, kes julgusõ ja tahtva Võromaa elõviest ja meelegaadist ossa saia ja löövä esi ka hoolõga kultuuri- ja seldsielo kõrraldamisõ man ütõn. Uma Pido om uma rahva puult umalõ rahvalõ!

Kultuuriperänd tege maakunna rikkas

Täämbänc Põlva maakund om rikkas: mi maakunna tegevä rikkambas vanausolisõ, seto ja võrokõsõ.

Mit mõsugumadsõ tagapõhaga inemise avitasõ mi maakunda kiriväs ja huvitavas muuta. Aoluust perit kultuuriperänd muut meid

SIBULA PRIIT,
Põlva maavanõmb

kimmämbäs, selle et inemiisi hindäpidämine om kõüdet periõlõmisõ ja kultuuriga.

Meil om tuu kotusõ päält maakunna mitmit häid näütõit. Üts sääne om latsiand Mesi-mumm, kon mi kõgõ väikumba kandva oppaja Põdekrati Ülle iistvidämisel edesi Põlva kihlkunna hindätiidmist ja võrokeelist kultuuriperändit. Nä mängvä rahvajutussit, laulva ja pruukva vannu kombit, kutsva lauluga päväl vällä.

Hään kuuntüün Võro instituudiga opatas täämbä mitmõn Põlva maakunna koolin võro kiilt. Tuu läbi saava noorõ rohkõmb teedä umist juurist ja kombist, mis om väega tähtsä ja and inemisele kimmämbä tundõ katõ jalaga maa pääl saista.

Hindätiidmine oppas meid esihinnäst parõmbalõ tundma, otsma ja löüdmä noid väärtüisi, mis omma meile tegeligult tähtsä.

Ka Põlva maakunna valdun omma täämbädses üllen «Vana Võromaa» tiisildi, mis tegevä vana Võromaa kultuuripiiri selgembäs.

Arvamiisi om mitmõsugumadsõ, a õks omma neo tiisildi saaman umaette märgis – hääs

ja kimmäs märgis, mis om näüde Põlva- ja Võro maakunna vaihõlisõst kuuntüüst. Ao omma muutunu ja meil ei olõ vaia vannu piire tagasi tetä, a om vaia kultuuripiiri tagasi tetä ja õkva tuud naa sildi kõgõ parõmbalõ tegevä.

Päält Võromaa kultuuriruumi saa vast är tähüstet ja vahtõ elo neläst Põlva maakunna vallast läbi minejä vana Tartõ-Võro suurtii vai meile kõigilõ häste teedä Postitii.

Ku ettevõtõminõ õnnistus, sis või arvada, et tuu tii saa ütõs tähtsäs turismikotusõs, mis Põlva ja Võro maakunda jälki inämb ütõstõõsõlõ lähembäs tege.

Õnnõs olõ-i vaia kõnõlda õnnõ kultuuriruumist. Mi võimi uhkõ olla, selle et seo kuu viimätsel pääväl tulõ edimäne üleilmalinõ võrokeeline laulu-pido Uma Pido.

Olõ hään mõttõn kadõ, et edimäne pido Võro maakunna muro pääl om, mitte Põlvan.

Eks meil tulõ no mõtõlda, kuis järgmäne pido viil uhkõmb tetä. Ja õks kuuntüün Võro instituudi, Võro maavalitsusõ ja kõigi tõisi häie sõpruga.

Eestläisile om iks laulda miildünü, laul om meid läbi aoluu nii mitmõlgi rassõl aolütte kõütnü.

Ma looda kõgõst süämest, et kõik neo mitmõsugumadsõ ja uhkõ ettevõtõmisõ avitasõ meil tõtõst tähtsõde asjuni vällä jõuda.

Tagametsa Tarmo: Uma Pido aol tulnu tarõst vällä tulla!



HARJU ÜLLE PILT

Tagamõtsa Tarmo Uma Pido tunnismärgi, sepä tettü parmupilliga.

Õdagu-Võromaal peri näütõlejlõ ja lavastajal Tagametsa Tarmol (30) omma kipõ päävä. Suurõ Uma Pidoni, kon lava pääl ligi kats ja puul tuhat inemist üles astusõ, ei olõ inämb kattõ nädālitki.

Tarmo om pido lava pääle säädjä, tä piät kõkkõ tuud lauljidõ, pillimängijidõ ja näütõlejlõde väke suunama, et kõik ilostõ vällä tulnu. Et pido saanu illos.

Olõt Uma Pido välläsäädjä. Om tuu pallo tõistõ ku ütõ näütõmängu lava pääle säädmine?

Hulga iks. Ma arva, et ega ma inne täpõsele tuust vaihõst arvu ei saa, ku om tuu 31. lehekuu Uma Pido är tett. Tuu om õks peris keerulinõ: tegemist om hää hulga rahvaga, kellele om vaia hinnäst arvusaadavas tetä. Ja viil näütõlejlõ ja et tuu kõik kokku naanu kõlksma. Suurõ seltskunnani jõuda om iks küländ rassõ, et kõik täpõsele arvo saanu, midä nä tegemä piät.

Tiattrin om väiku seltskund ja egäütõega saat eräle kõnõlda,

a tan piät jõudma eräle juhtõni ja sis lõpus viil lauljini kah.

Kuis sul olf julgust sääne suurõ pido lava pääle säädmine ette võtta?

Pilt om kõikaig silmi iin olnu, tuu tulõ täüde viiä. Selle ma julgu kah taad tetä. Ja ega ma piät är pruuvma ka säändsõ asja, taa ei olõ viil jo maailma kõgõ suurõmb pido.

Midä Uma Pido su jaos tähendäs?

Umakeeline uma rahva pido, kon saava kokko säändsõ inemise, kiä tahtva ja mõistva arvo saia umast kultuurist, uma keelest, umast olõmisõst, tuust, kost nä tulõva ja kohe nä läävä. Ja sääne hää paik om taa Võromaa parhilla, kos säänest asja om väega kimmäs näüddä ja kullõlda.

Mu hindägi jaos om küländ pallu säändsõit üllätävõt asju, midä ma varramba es tiä, näütõses vanõmba laulu ja ka inemise, kiä tan olõman omma.

Taa om sääne hää vaimuga kokkusaamiskotus, kon ei

pelätä näüddä tuud, midä mi mõistami ja kõnõlda tuud, midä mi kõnõlda tahami.

Midä sääne suur pido Võromaalõ and?

Kõgõ inämb piäs pido näütämä tuud, kiä mi olõmi, tuud vaimu ja tuud väke, miä meil om. Välläpoolõ om Võromaa kül kinä luudusõga paik, a tegeligult omma mu meelest tan väärt inemise, kiä hinnäst kuun nii väega ei näütä. Olõmi egäütõs nigu uman tarõn. Mu meelest ei massa hindä kultuuri vällänäütämist pelädä!

Latsikuurõ proovi joba käävä, kuis latsilõ võro keelen laulda miidlüs?

Miildüs. Või-olla veidü rassõ om tuu, et taa ei olõ kõigilõ õkva kodukiil.

A mu meelest latsõ saava arvo, midä na laulva, noist sõnnust ja ka noist viisest.

Tuud om väega hää kaia ja säändsõ külmäjudina tulõva pääle, kon näct, et toolõ väele, mis meil om, andas viil jõudu mano. Sis tulõ tuu vägi ilostõ vällä. Mu meelest tegevä latsõ

tuud väega hää meelega.

Mis sis saa, ku 31. lehekuul vihma satas?

Sis tulõ pido täpõsele nii, nigu tä plaanit om. Inemiisil tulõ võtta seerigu ja kuhvti ütõn ja õks tuu vällä laskõ, miä meil seen om. Mu jaos ei tohesi vihm külh midägi tähendä. Las satas, tuu pand kah midägi kasuma.

Määndse plaani sul suvõs omma?

Ku pido är om, sis ma paar päivä puhka ja sis lää tüüga edesi. Lää Villändile tegemä uma kursusõjuhendaja Noormetsa Andresega ütõte suvõtõkkü, mis tulõ vällä 7. hainakuul ja tuu kõnõlõs peris pallo noistsammust astust, minkast ka Uma Pido. Tükü nimi om «Mu isamaa», tuu kõnõlõs eestlases olõmisõst.

Mille tiit inämbüse tüüd Võromaal, a mitte päälinan vai vällämaal?

A mis tan hädä om?

Küsse RAHMANI JAN

Määne om seo maa – vana Võromaa



Vana Võromaa om kultuuriirkund, kon rahvas pidä hinnäst võrokõisi ja miä oll' 1783. aastagast 1920. aastagani ammõtligult üte (Võro) maakunna piire seen. Vana Võromaa olõ-i sukugi egäl puol ütēsugumanõ. Niisama omma võrokõsõ üteliisi eestläse ja üteliisi ka uma kodokandi inemise – arvasõ hinnäst parhilladsõ maakunna perrä, valla perrä, külä vai nuka perrä.

Edimäne jagaminõ, midä vanal Võromaal kultuuri perrä tetä saa, om kihlkundlik. Taa leheküle pääl omma är nimmadu egä Võromaa kihlkunna kõgõ suurõmba kotussõ, mõnõ tähtsä aša, miä sääl omma juhtunu, mõnõ parhilla elävä inemise, kiä sääl omma üles kasunu. Kihlkundlik hindäitmine Võromaal om osast väega vannu juuriga, a päämädselt tulnu rahva läbikäimise kihlkunna kerigu man, hingekirä pidämise kerigu man kooni 1926. aastani, ütids kihlkunnakohtu pidämise varatsõmbal aol.

Uma Leht taht lehelugõjilõ kõiki katsat Võromaa kihlkunnda viil lähkümbält tutvambas tetä. Tuuperäst saa järgmädsest katsast Uma Lehe numbrist lukõ egä kihlkunna kotsilõ midägi.

Seo leheküle panni kokko **HARJU ÜLLE JA SAARÕ EVAR**

Kõgõ tunnõtumb Võromaalt peri asi om Teppo Iõõts (pildi pääl Põlva Iõõdsamiis Kaahari Heinar kõgõ vanõmba alalõ püsünü Teppo Iõõdsaga (1896)).

Kanepi kihlkund

Edimäne nimmamine 1675 (Tetti tuudaigu Urvastõ, Otepää ja Põlva kihlkunna viirist).

Tähtsämbä kotussõ: Kanepi, Koorastõ, Põlgastõ, Valgjärve, Sabõrna, Kruutusõ, Ihamaru.

Tuntumba aša ja ettevõtmisõ: Koigõra küläst om üles kirotõt «Pikse palvõ» (1644, ainukõnõ teedä ehtsä muinasusu palvõ), edimädsõ priinime Liivi maal 1810, heränemise-ao

laulukoori, Hurmioro pertsõõri tegemise, Kanepi kooli hää tandsja Laine Andre juhtmisel.

Mõnõ tuntumba Kanepi kihlkunnast peri inemise:

Sellise Urmas, kotka-uurja – Hauka Tartese Heino, Iõõdsamiis – Sabõrna Metsuri Marje, näütlejä – Erästvere Hirvlaane Milvi, aoluulanõ – Kanepi



Piigandi järv – üts ilosist Kanepi kihlkunna järvist.

Urvastõ kihlkund

Edimäne nimmamine 1477.

Tähtsämbä kotussõ: Urvastõ, Sõmmõrpalo, Osula, Kuldri, Antsla, Sulbi.

Tuntumba aša ja ettevõtmisõ: Kasus Tammõ-Lauri tamm joba pia 800 aastakka, edimäne perises müüd talo Võromaal (1836), chitedäs Pokumaad, Hauka laat Antslan, Sõmmõrpalo motokross.

Mõnõ tuntumba Urvastõ

kihlkunnast peri inemise:

Kersna Vahur, telemiis – Antsla Vildi Eva, näütlejä – Antsla Nässmõisa Värmiku Andrus, odaviskaja – Antsla Puura Väino, laulja – Vaabina Keema Konnula Margus (Contra), kirämiis – Urvastõ U i b o p u u Vaike, koorijuht – Urvastõ



Tammõ-Lauri tamm Urvastõn.

Karula kihlkund

Edimäne nimmamine 1392 (Paavst nimmaš ammõtilõ Tarto piiskopkunna Carvele kihlkunna kerigu vahtsõ papi).

Tähtsämbä kotussõ: Lülle-mäe, Karula, Kaagjärve, Kaika, Iigastõ, Korijärve.

Tuntumba aša ja ettevõtmisõ: kinnitamäldä ilmarekord – kõgõ inämb mäenimmi üte km² kotsilõ, vanast Võromaa kõgõ suurõmba talo ja pallo Mulgi maalt tulnuid peremehi, edimäne võrokõisi Kaika suvõülükuul (1989), Karula rahvuspark.

Mõnõ tuntumba Karula kihlkunnast peri inemise:

Veesaarõ Anne, näütlejä – Ringiste Roose Celia, perimõsmuusik – Ähijärve Kaika Laine, ravitsõja – Kaika Koemetsa Enno, mõtsamiis, 8 põlvõ Koemõtsa talo peremiis – Koemõtsa



Rõõmu talo hobõsõ Kolskin.

Harglõ kihlkund



Harglõ kalmuaia käärkambri (tan muumiat ei olõ!).

Edimäne nimmamine 1694 (löödi Koivaliina kihlkunnast eräle).

Tähtsämbä kotussõ: Harglõ, Lannamõtsa, Koikkülä, Mõnistõ, Vahtsõ-Roosa.

Tuntumba aša ja ettevõtmisõ: Mõnistõ muusõumi vana-ao päävä, Mõtsavalle talo Vahtsõn-Roosan, 5 km pikkunõ Saru ristimõts Võro-Valga tii veeren, Alaveski eläjäpark, kon eläs kahr Mõmpsik, Harglõ surnuaia kapõl, kon omma Eesti ainukõsõ muumia.

Põlva kihlkund

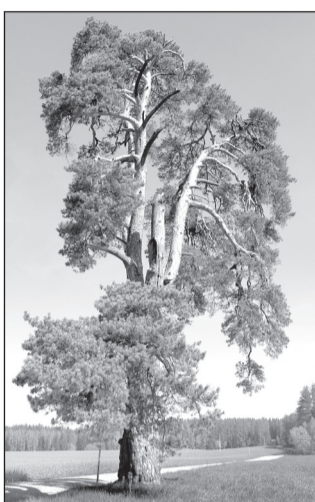
Edimäne nimmamine 1452 (arvada jo muinasaignõ kihlkund).

Tähtsämbä kotussõ: Põlva, Himmastõ, Mooste, Tsoolgo, Kääpä, Väimälä, Vana-Koioila, Tilsu, Varbusõ, Karilatsi.

Tuntumba aša ja ettevõtmisõ: Võro liina asutaminõ (1784), Edimäne Iõunacestikiilne aolcht (1806 Põlvan), Hurda Jakob alosf Põlvast eesti rahvaluulõ korjamist, Loosu küläst om peri kõgõ kuulsamb Eesti Iõõtsspill Teppo Iõõts, Mooste mõisa elloherätamine (linapäävä ja folkfest), talorahvamuusõum Karilatsin ja suurotõimuusõum Varbusõl, mitu kõrda Eesti meistris saanu Põlva käsipallimiiskund.

Mõnõ tuntumba Põlva kihlkunnast peri inemise:

Navitrolla, kunstnik – Navi Padari Ivari, rahandusministri – Navi



Karo kakutu petäi Kiima-Kuurvere tii veeren.

Kruuda Oliver, inneskine kommimiis, parhilanõ meediamiis – Põlva Nikopensusõ Toivo, laulumiis – Põlva Sõõdi Jaan, muusik – Põlva Kõivu Madis, kirämiis – Tännässilma Patraili Mait, käsipallimängjä – Põlva

Võro liin

Asutaminõ 1784, täämbäne liin om katõ kihlkunna, Põlva ja Rõugõ, maiõ pääl.

Tuntumba aša ja ettevõtmisõ: Kiviao elopaiku löüdmine Tamula veerest, Kreutzwaldi muusõum, joba 14. kõrd tulõ folkloorifestival, ummi tegemiisi tege Võro tiatriateljee, tunnislausõ «Üts ummamuudu liin».

Mõnõ tuntumba Võro liinast peri inemise:

Ruitlasõ Olavi – kirämiis, Noolõ Erki – spordimiis, Tubina Taago – Võro tiatriateljee juht, Mäcotsa Ain – lavastaja, Sika Alar – mägironija, Kuusõ Kadi (Kerttu Rakke) – kiränik, Kudu Kalev – lavastaja, Leimanni Jaak – majandustiidläne, Alaveri Mati – suusatrinjä

Rõugõ kihlkund

Edimäne nimmamine 1613 (arvada jo muinasaignõ kihlkund, kihlkunna hummoguviir käve varõmb kokko Vahtsõliinaga, tuud om muinasao lõpun nimetedü *Walगतabalwe*).

Tähtsämbä kotussõ: Haani, Saalussõ (tsõõrik kant om kokko Haanimaa), Kasaritsa, Ruusmäe, Rõugõ, Nursi, Sännä, Tsooru, Vana-Roosa, Varstu, Krabi, eräle jupin Lecvi, Pindi, Pikäkannu.

Tuntumba aša ja ettevõtmisõ:

Mõnõ tuntumba Rõugõ kihlkunnast peri inemise: Kalda Indrek, muusigamiis – Vahtsõ-Kasaritsa, Olle Raul, suusataja – Haani, velle Reiljani, poliitigu – Pärlijõõ, Kauksi Ülle, kiränik – Saarlusõ, Taali Olari, ärimiis – Varstu, Tamra Kait, muusigamiis



Sännä koolitarõ, kon opsõ Adson.

memb petäi Korgõpalun (kaõs joba kümme aastakka kuionu).

Räpinä kihlkund

Edimäne nimmamine 1636 (tetti Põlva ja Võnnu kihlkunna viirist).

Tähtsämbä kotussõ: Mehikuurma, Mecrapalo, Lecvaku, Räpinä, Veriora, Võõpso, Ruusa.

Tuntumba aša ja ettevõtmisõ: Puuaiasõda 1784, esimuudu katõjaolidsõ priinime (Mälberg, Heeringson, Häidesk jne), aiatüükuul, tüütäs Eesti ainukõnõ vana-paprõvabrik, suvidsõ rahvaligu näütemängu Räpinäl, Lecvakul, Võõpson.

Mõnõ tuntumba Räpinä kihl-

kunnast peri inemise:

Mac Linnu, tervüseviaga inemiisi iist saijsa – Niid-siku

Tobrelutsu Peep, luudusõmiis – Sävähavva Ritsingu Alo,

koorijuht – Räpinä

Lapini Leonhard,

kunstnik – Räpinä

Kalla Urmas, rahvalaulu-

miis – Mehikuurma

Ilvesse Aapo,

muusiga-, kunsti- ja

kirämiis – Räpinä

Mälbergi Meelis, paprõvab-

rigu umanik – Lecvaku



Mehikuurma kalasadamani.

HARJU ÜLLE PILDID

Vahtsõliina kihlkund

Edimäne nimmamine 1626 (tetti kerigukihlkunnas, muinasao käve *Walगतabalwe* ala).

Tähtsämbä kotussõ: Vahtsõliina, Misso, Lasva, Orava, Loosi, Noodaskülä, Tsiistri.

Tuntumba aša ja ettevõtmisõ: Vahtsõliina kants 1342, suur piiretüsevabrik 18. aastagasaa lõpun, Vabadussõa tapõlusõ, Piusal klaasiliiva kaibminõ ja kooba, Vahtsõliina laat, vana-ao päävä Vahtsõliina kantsi man, Kütioro *Avatud Ateljee* tegemise.

Mõnõ tuntumba Vahtsõliina kihlkunnast peri inemise:

Ruusa Ago,

filmimiis – Vahtsõliina Kerkomäe

Raudvasara Valdur,

vabadusvõitlõja – Noodaskülä

Jagomäe Jüri, geograaf – Misso

Loosaarõ Venno,

näütlejä – Haanõkasõ

Kunnasõ Leo, sõamiis – Kliima

Niilo Tiit, piimämiis – Nopri



Toonõkurõ Vahtsõliina kandsi müüre pääl.

Tiksi Ott ja mõtstsiga

KALKUNA MATI

Egä aasta omma hainakuust alatõn mi kandin nuu mõtstsiko pääleminegi kartolinurmilõ. Mõnikõrd om asi nii hull, et poolõ kardoka omma är süüdü.

Külh pandas hernehirmutuisi nurmõ pääle, külh valõtas vanna mootoriõlli, a midägi ei avida.

Üts vanamutikõnõ olf kuuldu, et mõttsia pelgäse Tiksi Otti. Tä lätski pallõma, et Ott lännü nurmõ pääle valvjas ja pandu õkva püssäst paugu, ku tsia jäl tulõva.

Ott võtsõ asast kinni ja lubasi õdagu platsin olla. Õdagu tä lätski vanamuti nurmõ pääle. Mutikõnõ andsõ Otilõ pudõli hanšat ja puhvaika külle ala. Nii sõs Ott olfi nurmõ pääl, puhvaika külle all, ja lask mugu hanšat.

Pia läts külh peris külmas. Hanša olf kah kõva, ja nii Ott suigahki unõõ. Mõtstsia tulli külh nurmõ pääle, a Ott norsas nii kõvva, et nä pia Lätimaalõ pagõsiva. Ott heräsi jo sõs,



KOHA PRIIDU TSEHKENDÜS

ku suur valgõ väläh.

Pää valuf nii kõvva, et tahtsõ vai lahki minnä. Ott võtsõ püssä sälgä ja läts kodo poolõ. Tä mõtõl, et piät keldrist hapnõkapstaliimi vai kurgisuulvett juuma.

A nii lihtsäle tuu asi es lää.

Värte pääl olf uma vanamuur Tiio luvvaga vastan ja rüuke nigu ratta pääl. Et kos sa rõibõ üüse roidat, käüt õnnõ vanamuttõ nurmi piten, a mine kae, mis uma põllu pääl om.

Ott säädse sammu uma

nurmõ poolõ ja näkk jo kavvõst, et nurmõ mõtstsiool är tsungit. Tuu pahandus võtsõ päävalu kah är ja Ott pandsõ pini kesk põldu keti, et tuu hauknu õks tsiko pääle. Nii pästse tä uma nurmõ tsikost priisi.

Katõ kõtuga naanõ

Olli harilik naanõ, sündünükasunu liinan, a elli suurõmba osa aost maal. Tei tüüd ja näi vaiva. Ku aigu olf, tei mehega krõpsu iks kah. Nii noid latsigi ütstõsõ perrä tull! Kuulsas es saa, a imämedäli sai iks külh ja viis aastat varõmb pinsi pääle kah.

Ütel undsõsil sükõspääväl inne mu juubõlit (55) läts pümmesoolik pauguga lahki.

Pallo olf ikmist ja silmävett tuuperäst, et vanakuri esi lei mu clo segi. Ma es kõlba päält lõikamist inämb ei kohegi, ei kellelegi. Intiimelo läts kah vussi. Miis es saa naist kostkilt kotsilt puttu – ma rõõge iks ai-ai-ai!

Häõdi kõik eljäjä, latsõ saadi kotost minemä, uma clo pääle. Mehe jäti egäs juhtumisõs kodo, nuurusõ mälehtämises vai nii.

Aoleht Koit kuuluf vällä fotokonkursi: «ebatervüslidse elovii». Sis ma kai, et mul om väega suur kõtt. Esi kah hirmtüsse olõmisõga. Teimi taaduga sis minost kolm pilti ja saadimi nuu konkursilõ. Arvsi esi kah, et olõ tervüsele halvastõ söönü.

Saimiki edimädsõ kotusõ ja unigu rahha päälekauba. Sai kuu aigu parõmbat kraami süvvä. Sis mõtli, et või tõnõkõrd viil posiiri, ku tuu iist mastas. Tõsõ naasõ tiinvä

pallo hullõmbidõ kotussidõga rahha.

Kimmähe või üldä, et olõ Eestimaal ainumanõ naanõ, kiä või uhkõ olla uma katõharolidsõ kõtu üle. Üts kõtt om edimädsõ Eesti söõgi jaos, a tõnõ kõtt tõsõ Eesti söõgi jaos. Sortmisliin om keskpaigan.

Ku ostat hullõ päivi allahinnatut lõhekalla, perrätetüisi vähähandu, kalamarja vai sõs torti, miä «parõmb inne müüdä», sis tuu kraam lätt edimädsõ Eesti kõttu. Ku süü Eesti rahvussüüki – räime vai silku, lõhekalaluistõst suppi vai kundiüdist tettüt vorsti, sõs tuu lätt tõsõ Eesti kõttu.

Mõtli uma kõtuga viil imeht tetä. Lähäsi Quinnessi raamatuhe, vai pallalt Krooniga kaasõ pääle posiirmä. Tuupäräst, et pääle katõharolidsõ kõtu muud pildi pääle es jääki. Külle päält kaia om mu iho viilgi põnõvamb: «Kae iist vai takka, õks pepu vahis vasta». Ku liina pääle minek, piät iks häste laja kuhvti sälgä pandma, muido jääs terve uulits perrä vahtma. Nii kavva ku mino kõtulõ pakmiisi tulõ, istu uma taaduga koton, vahimi telekat. Miil lätt luulõlisõs ja tahasi laulda: «Illos olõ, Eestimaa, mino katõ kõtuga!»

SÄINASTI ASTA

Pää nigu prügükast

Mullõ tuu prügükraamisõ asi miildü. Selle et prügü kotus ei ole mõtsan, tii veeren, jõe veeren. Prügü kotus om prügümäel, kon ei olõ mõtsa, tiiveere ja jõeveere kotus. Nii lihtsä ja arvosia asi omgi!

Ütspäiv tulli ilda õdagu Rāpinäst, iinsõitjast massinast visati suidsuots tii pääle, pilsõ ilosalõ tulõkibõnit, a illos es olõ... Ei tiia, kuis mõnõl sitataminõ säändse meclerahuga käü – esiki no, ku tuhandõ inemise omma umma aigu raisanu ja vaiva nännü, et jõe viirde, mõtsa ja tii viirde hää ja illos minnä olõsi.

Mu massin näge seest vällä piaigu nigu prügükast: sääl videles egäsugumaidisi paprit, kilokottõ, tühju suidsupakkõ. Ütspäiv löüdse kats viinerikilet ja jäti, las olla. Mullõ või ette hiit, et ma sõida asutsõn massinan, ma ei piä tuust, määne mu ümbre om vai viil midägi... A üts kõrd kuun võta ma massina ette, korja kõik sita kilokotti, tõmba massina pudsunudsijaga puhtas ja viska kõik asu prügükasti. Tuud tüüd es pidänü tegemä, ku süä võtnu viinerikile autoaknõst vällä tii pääle pillu... Säändsit, kinkal süä võtkki, om kaõs pallo.

Osa ei mõtlõ tuu pääle, et ku nä prügüfirmalõ masva, sis ei massa nä tegeligult mitte asu ärviimise iist, a hindä ümbrekunna puhtusõ iist. Ja tuu iist om joba pallo parõmb massa, selle et puhtus om pallo suurõmb väärtüs ku prügü. Viil piät tuust kah arvo saama, et inemise ümbrekund om pallo



RUITLASÕ OLAVI,
sortija-miis

laemb mõistõ ku timä jalgualonõ vai majaplats. Tuu om tuu kah, kost joogivesi tulõ, kost puu ahjo võetas ja tuu ojakõnõ, kost sa nädälilõpul kalakõist püvvät. Ku sa tuu ojakõsõ mant kodo är sõidat, om tä su jaos õks ümbrekund edesi.

Inemise pää seen sünnüse umbõs säändsesama asa. Hää mõttõ sääl seen omma puhta, hoitva inemise traksin ja pandva häid asju tegemä. A kiä lask hindäle halva mõttõ päähä, kiä umma mõttit ei sordi – tollõ pää lätt lõpus nii sitta täüs, et tä ei saaki arvo, mille vana autokummi mõtsan ei või olla. Ja nii omgi, et ku inemine pää seest halvu mõttit är ei kraami, muutus tä lõpus sitapääs. Sitapää om ummactte inemiisi sort. Nä hoitva ütte, tegevä üttesugut sit asju – sitapäie asju, midä sõs mittesitapää piät «Teeme ära»-sugutsidõ ettevõtmiisiga juundõ ajama.

Inämbüs sitapäid eläse liinan. Mittesitapää omma näile sinnä egä 100 miitre taadõ prügükasti pandu, et asku üle pää es korjunu. Ja ku sääne miis mõtsa trehväs ja üttegi kasti ei lövvä, om mõistus otsan. Debiili omma hinnäst nii är urbanisimü, et arvasõ, et näide solgitorrõ ja kaubamajjoga liin om ainumanõ kotus, kon ellä saa. Kõik, miä välläpuulõ jääs, om elämiskõlbalda prügümägi.

Ettevõtmiisõst «Teeme ära» võttõ ossa 50 000 inemise ümbre. Õkvalt parõmb om olla, ku tiiat, et su ümbre õks nii pallo «mittesitapäid» eläs!

Tossu Tilda pajatusõ

Pääliina naasõ näütamine

Üts Võromaa nuurmiis läts Tafnahe opma, päält korgõ kooli lõpõtamist jäi sinnä elämä ja võtf naasõs kah pääliina tütrigu.

Kevjä tull tä uma noorõ naasõga kodo. Tä olf ka kodo-kotusõn hinnan poiss olnu, mitu tütrempamat kahjadsi, et säändsest hääst väümehest ilma pidi jäämä.

Nuur naasõmiis es tiia tuust midägi. Tä olf väega uhkõ uma ilosa ja moodulidsõ naasõ üle.

Mehe käevangun jalof pääliina naanõ läbi alõvi, hindäl suu

huulõvärmist veretämän nigu roosinupp.

Silmänukast näkk nuurpaar, kuis näid aknõrõividõ vaihõlt alõvimajjust vahiti. Nä astõ nimme aigupiten, et inemise saasi tuud illo küländ kavva vahti.

Ku näide kõrva olõs kuuldu, midä kõnõldi, olõs nä hää meelega linnõldõn edesi liiknu.

Tuu jutt, midä alõvi muti kõnõli, olf kokko võttõn sääne: «Võch, ku nõrga naasõ omma suurõn liinan! Ummi jalgu pääl jõvva-i kävvä, näid tulõ käe alt hoitõn perrä vitä. Ja huulõ omma kah hää clo pääl är rossitanu!»

Latsilõ

Vastussõq saatkõq
Tartu 48, Võro liin
65609 Uma Leht vai
info@umaleht.ee.

Manoq kirotagõq uma nimi, vannus, aadrõs ja televõninumõõr. Vastajidõ vaihõl loositas vällä võrokeelitsit latsiraamatit vai kasette ja Uma Lehe klepse.

Mineväkõrdsõ ülesandõga juhtu tehniline vipõrus ja ülesandõ teksti saa-es vällä lukõq. Pallõmi andis! Tuugipoolõst nuputi Ruusmäe latsõq Kangru Gren (10), Lüüsi Priit (10) ja Pärnapuu Germa (10) vällä, et autopõrniga sõbrulõ tulõ kõlista kas televõnil 112 vai 110. Näile avvuhinnaq!

Seo kõrd märgiq vällä, määne silp kõlbas tulban kõiki sõnno ette. Naist nelläst silbist saa kokko üte tegosõna, miä tähendäs võro keeli *isitama* vai *eputama*. Saadaq vastus ärq 29. lehekuu pääväs!

Joonist LOIGU ANU

1. → MOSTAMA
— → IR
→ NDÄETTE
→ NGÄMÄ

2. → VI
— → KAS
→ NÄ
→ RI

3. → DI
— → TÄ
→ HENDÄMÄ
→ NITÄMÄ

4. → DÄNEMÄ
— → RÄ
→ GI
→ LE(H)TÄMÄ

Kuuluda

Müü

Ullipallo ilosit **MUROTRAKTORIT** huippu hää HINNAGA! www.raider.ee, tel 513 1511 (Elar).

Müvä suurõ pini kutsiga. Elokoktus Verska, tel 5346 3610 (Valgu Meel).

Telli Uma Leht
Võromaal peri
sõbralõ,
tutvalõ
vai
sugulasõlõ!

6 kuud – 60 kr
12 kuud – 120 kr.

Telli saa postkontorist,
meiliga info@umaleht.ee
vai tel 78 22 221.

Umma Lehte saa välläpuul
Võro- ja Setomaad:
• Tartu pääpostkontorist
• Talinast Ateena raamadupoodist
(Roosikrantsi 6).

www.umaleht.ee

URBANIPÄIV 2008

23.05 kell 16
Urvaste hariduselu 320. aastapäevä
konvõrents Urvaste pastoraadin

24.05 kell 8.15
URBANIPÄÄVA LAAT
Urvaste pastoraadi pargin

Müügil paigapäälne talukraam, tüütäse opitarõ, valitas kõgõ parõmb kodusvein, täiturg nii nigu vanastõ, üles astva Kungla orkestri ja Urvaste rahvatandsija

24.05 kell 19
kontsõrt-oratoorium PEKO ESÄ
Urvaste kerikun

Teedüs: urvasteleht.blogspot.com, tel 520 6001

